

ΜΕ ΤΟ ΦΥΛΛΑΔΙΟ αυτό κλείνουμε και τη δεύτερη περίοδο της έκδοσής μας.

“Αν κάτι προσθέσαμε ή αν κάτι καλό δείξαμε είναι ζήτημα υποκειμενικής αντίληψης.

Τò βέβαιο είναι πώς ή έκδοση περιοδικού στην Αίγυπτο είναι ζήτημα οικονομικής άντοχης απεριορίστης.

Με μικρότατο αριθμό αναγνωστικού κοινού, με τυπογραφικές απαιτήσεις αφάνταστες, με τις δραχμούλες των Αθηνών που πηγαίνουν σε ποσοστά, φόρους και μεταφορικά, πρέπει νάχει κανείς παχτωλό στη διάθεση του για να επιμένει στην προσπάθειά του.

Μολαταύτα εμείς έχουμε σκοπό στην τρίτη περίοδο, που θα περιλαμβάνει 4 τρίμηνα φυλλάδια, να επιφέρουμε πολλές βελτιώσεις «παντός είδους» και ιδιαίτερα στην τυπογραφική και καλλιτεχνική εμφάνιση του περιοδικού με νέες καλλιτερεύσεις και με τη συνεργασία του φίλου καλλιτέχνη κ. Μ. Παπαδημητρίου.

ΜΑΞΙΜ ΓΚΟΡΚΥ

ΓΙΑ ΤΟΝ ΑΝΑΤΟΛ ΦΡΑΝΣ

“Αν με ρωτούσαν πού είναι τò πιο χαρακτηριστικό και τò πιο ευνόϊκο σημάδι που ξεχωρίζει τò πνεύμα της Γαλλίας από άλλων εθνών θάποκρινόμουν: τò ότι ή γαλλική σκέψη ξένη όλότελα είναι πρòς τò φανατισμό όπως και πρòς τòn πεσσιμισμό: οί Γάλλοι σκεπτικιστές μου φαντάζουν σάν μαθητές όχι του Πρωταγόρα μήτε του Πύρρωνα, μά του Σωκράτη.

“Όπως ξέρουμε, ό Σωκράτης με την αναρχική μανία του να γκρεμίζει τις «κοινές αλήθειες» περιώρισε τòn μάταιο ένθουσιασμό τών σοφιστών για την τρομερή παντοδυναμία του λογικού βάζοντας στην μέση την αρχή της ήθικης και όρίζοντας ότι ή θέληση του ανθρώπου αυτή μπορεί να φθάσει στην αντικειμενικήν αλήθεια, αρκεί μόνο ή σκέψη του νάναι τέλεια ελεύθερη και προσαρμοσμένη με την γνώση του έαυτού μας και του κόσμου.

Φυσικά, πολύ πιθανό να μὴν καλοξέρω την ιστορία της πνευματικής ανάπτυξης της Γαλλίας και οί όρισμοί μου νάναι λαθευ-

Μένοι, τὸ λίγο ὅμως πού ξέρω ἀπ' αὐτὴν δείχνει πὼς ἀπ' τὸ γαλλικὸ πνεῦμα λείπει ἡ κρύα καὶ φανατισμένη αὐτοπεποίθηση καὶ ἡ δεσποτικὴ ἐπιθυμία νὰ στήσει στοὺς αἰῶνες τῶν αἰώνων τὸ δεῖνα ἢ τὸ τάδε ἀπαρασάλευτο δόγμα, νὰ βιάσει τὴν σκέψη νὰ κυλάει μέσα στὴν στενουλὴ κοίτη τοῦ ἄλφα ἢ τοῦ βῆτα συστήματος, ἢ τέλος νάγρυπνεῖ μὲ τὴν λεπτόλογη σκληράδα ἱεροεξεταστοῦ στοῦ ἀπαραβίαστο αὐτῶν τῶν δογμάτων καὶ συστημάτων. Μοῦ φαίνεται πὼς τοῦ Προκρούστη τὸ κρεββάτι εἶναι τὸ προτιμυμένο ἐπιπλο τῶν σχολαστικῶν ἐκείνων πού παραβιάζουν τὴν ἐλευθερίαν τῆς γνώσης καὶ πού δὲν εἶτανε ξεχωριστὰ δημόφιλοι στὴν Εὐρώπῃ. Καὶ μάλιστα εἶναι πέρα γιὰ πέρα φυσικὸ τὸ ὅτι Γάλλος ἀκριβῶς εἶτανε κείνος πού εἶπε : «Σκέπτομαι, ἄρα ὑπάρχω».

Ἀπὸ τὸν Rabelais καὶ τὸν Montaigne (πού μέσα ἀπ' τοὺς αἰῶνες δίνει τὸ χέρι στοῦ Βολταίρου) ὁ γαλλικὸς σκεπτικισμὸς διακηρύχγει, σύμφωνα σαυτὸ μὲ τὸν Σωκράτη τὴν ἀνάγκη τῆς μάθησης. «Διὰ στόματος τοῦ χρησιμοῦ τῆς φιάλης» ὁ Rabelais συμβουλεύει τοὺς ἀνθρώπους νὰ μελετοῦν τὴν φύση, ὑποτάσσοντας τὶς δυνάμεις τῆς στοῦ ἀνθρώπου τὰ συμφέροντα, ὁ δὲ Montaigne χαρακτηρίζει τσαρλατανισμό τὴν φιλοσοφίαν κείνη «πού κρύβεται ἀπ' τοὺς ἀνθρώπους».

Δὲν θυμᾶμαι νὰπάντησα στὸν Ἰωαννάθαν Σουίφτ ἓνα κἄν χαμόγελο εὐθυμο, ἐνῶ ὁ Rabelais ξέρεי νὰ γελάει ὅπως κανεῖς πρὶν ἀπὸ αὐτόν, καὶ ὡς τὶς μέρες μας, ὡς τὸν Colas Breugnon τοῦ Ρομαίν Ρολλάν, τοῦ Rabelais τὸ γέλοιο δὲν ἔσβυσε ἀπὸ τὴν Γαλλία. Νὰ λοιπὸν πού ἓνα καλόκαρδο γέλοιο εἶναι σημάδι σίγουρο πνευματικῆς υἱείας.

Στὶς ἄλλες χώρες, βλέπουμε πεσσιμιστὲς-φιλόσοφους, πεσσιμιστὲς-ποιητὲς, ὥστόσο κείνος ὁ πεσσιμισμὸς τοῦ ἀνθρώπου πού, ἀφοῦ νοιώσει τὸν ἑαυτὸ του πληγωμένο ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἁρμονίας στοῦ σύμπαν καὶ στοῦ εἶναι του, καταριέται μὲ πάθος καὶ τὸ εἶναι του καὶ τὸ σύμπαν, ὁ τέτοιος πεσσιμισμὸς εἶναι πολὺ διαφορετικὸς, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἀπὸ τὸ εἶδος ἐκεῖνο τοῦ πεσσιμισμού πού ὑποτάσσεται, ἀποκαμωμένος, στὰ βάσανα τοῦ πνεύματος καὶ τοῦ μυαλοῦ, πού στὸν κόσμον μας εἶναι πολὺ συχνὰ καὶ πού θάπρεπε νὰ ξεριζώσουμε ἀπ' τὴ μέση. Γιὰ τὸν λόγο αὐτό, ἐνῶ παραδέχουμε τὸν πεσσιμισμὸ ἐνὸς Μπωντελαίρ, δὲν μπορῶ νὰ χωνέψω τὴν θλιβερὴ ὑποδούλωση ἐνὸς Λενάου στοῦ πένθιμο χάος τῶν γεγονότων. Καὶ μᾶρέσει νὰ ξαναλέγω τὰ κατα-

φρονετικά μά και σωστά λόγια του Μπαλζάκ. «Βλάχικο σαν γεγονός».

Ἀκόμα πρέπει ἴσως νά παρατηρήσει κανεῖς πῶς στήν Γαλλία εἶναι πού μιλοῦν και γράφουν γιά τήν «παρακμή τῆς Εὐρώπης και τὸ γκρέμισμα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ».

* * *

Ἰσως νά φανοῦν στὸν ἀναγνώστη περιττὲς αὐτὲς οἱ συσχετίσεις πού εὐκολο θάταν νάπλώσουμε και σὺλες τίς ἐκφάνσεις τῆς ζωῆς, ὅμως ὅταν ἀναλογισθεῖ κανεῖς τήν μεγαλοφυΐα τοῦ Ἀνατόλ Φράνς ἀδύνατο νά παρασιωπήσει τὸ πνεῦμα τοῦ ἔθνους του. Ὅπως ὁ Ντοστογιέβσκη κι ὁ Τολστόη, καθένας κατὰ τὸν τρόπο του, ἐκφράζαν μὲ ἀπόλυτη γενικότητα τὴν ψυχὴ τοῦ Ρωσικοῦ λαοῦ, ἔτσι και, κατὰ τὴν γνώμη μου, ὁ Ἀνατόλ Φράνς βρίσκεται, στήν πῶ παραμικρὴ λεπτομέρεια, σὲ βαθειὰ συγγένεια, μὲ τὸ πνεῦμα τοῦ τόπου του. Ἀπὸ τὸ μέρος τῶν Ρώσων πιθανὸν νά προκύψει διαμαρτυρία γιά τέτοια παρομοίωση, ὅμως αὐτὸ θά φέρει γι ἀποτέλεσμα μιὰ συζήτηση πάνω στὰ γούστα. Κι ὕστερα δὲν συγκρίνω αἰσθητικὲς ἀξίες, ἀλλὰ μονάχα βαθμὸ τελειότητος μὲ τὸν ὅποιο ἀποδίδεται τὸ πνεῦμα τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου ἔθνους. Ἀπ' αὐτὴν λοιπὸν τὴν ἄποψη, ὁ Ἀνατόλ Φράνς εἶναι ὁλωσδιόλου ἴσος μὲ τίς μεγαλύτερες μεγαλοφυΐες ὅλων τῶν χωρῶν. Ὡς προσθέσω πῶς ἓνας ἄνθρωπος πνευματικὰ ὑγιὲς μᾶς φαίνεται κάπως ἀλλοποιημένος ἄνθρωπος, πρᾶμα πού ἀποτελεῖ μιὰ λαθευμένη και βλαβερὴ γνώμη και πού μαρτυρεῖ μονάχα διαφθορὰ στὸ γούστο τῆς ζωῆς.

Γιὰ τὴν ὁμορφιὰ τῆς σκέψης τοῦ Φράνς δὲν θά μιλήσω και, καθὼς δὲν ξέρω γαλλικά, ἀναγκάζουμε νά μὴν πῶ λέξη γιά τὴν πασίχαρη δύναμη καί τὸν πλοῦτο τοῦ λεκτικοῦ του, μολονότι καὶ αὐτὰ ἀκόμα τὰ προτερήματά του νοιώθουμε πολὺ καθαρά στίς ρωσσικὲς μεταφράσεις τῶν ἔργων του. Πάνω ἀπὸ ὅλα μὲ θαμπώνει ὁ Ἀνατόλ Φράνς μὲ τὸ κουράγιο του και μὲ τὴν πνευματικὴ του ὑγεία· ὑπῆρξεν ἰδανικά «νοῦς ὑγιὲς ἐν σώματι ὑγιεῖ», ἐξῆσε σέποχὴ δύσκολη, ταραγμένη ἀπὸ χίλιες δυὸ κοινωνικὲς καταστροφές κι ὅμως δὲν θυμοῦμε νά γελάστηκε τὸ καθαρὸ μάτι του στήν ἐκτίμηση τῶν γεγονότων μολονότι δὲν καλοβλέπω μὲ τί τρόπο ἢ στάση του κατὰ τὸν πόλεμο μπόρεσε νά κάνει παρέα μὲ τὴν στάση του μπρὸς στὸν κομμουνισμό. Εἶχε σὲ βαθμὸ ἀνώτατο τὴν

ἐπιφύλαξη τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ πνεύματος κι ἡ εὐγενική αὐτὴ ἐπιφύλαξη ποτὲ δὲν τὸν ἀφηνε νὰ μεγαλώνει τὴν θλίψη αὐτοῦ τοῦ κόσμου μὲ τὸ νὰ παραπονιέται γιὰ τοὺς ὁμοίους του καὶ μὲ τὸ νάνιστορεῖ βάσανα δικὰ του. Κι ὁμως συζήτηση δὲν θέλει τὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ὑπόφερε πολὺ, ὄχι μονάχα ὅταν μὲ κουράγιο ἔγραφε ἓνα βιβλίο ὅπως «τὸ Νη σὶ τῶν Πεγκουϊνων».

Σὲ ἄρθρο του γιὰ τὸν σκεπτικισμὸ ὁ Φράνς ἀναφέρει τὴν ἀφήγηση τοῦ Ἰωάννου τοῦ Διάκου. «Ὁ ἅγιος Γρηγόριος εἶχε κλάψει στὴ σκέψη ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ Τραϊανὸς ἦταν κολασμένος γι αὐτὸ καὶ ὁ Θεὸς λύτρωσε τὴν ψυχὴ τοῦ Τραϊανοῦ ἀπὸ τὰ αἰώνια βάσανα. Ἡ ψυχὴ αὐτὴ ἔμεινε στὴν κόλαση, ἀπὸ τότε ὁμως δὲν ἔνοιωσε πόνο κανένα».

Μέσα στὴ λασπερὴ κόλαση ζόντας ὁ Φράνς, στὴν τόσο ἐπιτήδεια καὶ τόσο ὑποδειγματικὰ ὀργανωμένη ἀπὸ τὶς διευθύνουσες τάξεις τῆς Εὐρώπης, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς ποὺ εἶχε τὸ ἐξωτερικὸ σάτυρου καὶ τὴν μεγάλη ψυχὴ ἀρχαίου φιλοσόφου, ἔβλεπε κι ἔνοιωθε ὅλο τὸ κακὸ μὲ ξεχωριστὴ διαύγεια· ἡ μεγάλη του μύτη μυρίζουνταν ὅλες τὶς βρωμιές τῆς κόλασης, ἀκόμα καὶ τὶς πιὸ ἀλαφριές· σὰν καὶ τὸν Σωκράτη, ὁ Φράνς ἀρέσκουνταν κι' ἐννοοῦσε νὰ βρῖσκει κακὸ κεῖνο ποὺ ἡ κακὴ γνώμη εὗρισκε καλὸ. Ἡ στάση του στὴν λυπηρὴ ὑπόθεση Ντρέϋφους, τὸ γράμμα ποὺ ἔγραψε ἀπὸ ἀφορμὴ τοῦ κατατρεγμένου Μαργκερίτ κι ἄλλα ἀκόμα γραπτά του ἀρκοῦνε γιὰ νὰ μᾶς πείσουν πὼς ὁ σκεπτικισμὸς τοῦ Φράνς καμιὰ σχέση δὲν ἔχει μὲ τὴν ἀδιαφορία πρὸς τοὺς ἀνθρώπους καὶ πρὸς τὸ σύμπαν. Θαύμαζε τὸν Πύρρωνα καὶ στὴ διδασκαλίᾳ τοῦ σκεπτικισμοῦ ἔβλεπε μιὰν «ἠθικὴ διδασκαλία».

Μῆτε κανεῖς ἔνοιωσε τόσο τέλεια τὸ σχετικὸ τῶν ἀντιλήψεών μας γιὰ τὸ καλὸ καὶ τὸ κακὸ· σὲ μιὰ κριτικὴ του γιὰ τὸ βιβλίο τοῦ Γκυ ντὲ Μωπασσάν «Πέτρος καὶ Γιάννης» μὲ τοῦ σοφοῦ τὴν γλυκειὰν εἰρωνεῖα χαρακτηρίζει ἀθώα τὴν τάση ποὺ συνήθως ἔχουν οἱ ἄνθρωποι νὰ παίρνουν τὸ σχετικὸ στὴν θέσι τοῦ ἀπόλυτου. Στὴν περίστασι αὐτὴν ἡ λέξι ἀθώα σημαίνει στά ρωσικὰ ἀπ λ ο ἰ κ ἦ.

Εἶχε βαθεῖα βεβαιωθεῖ ὅτι ἄλλην πραγματικότητα ἀπὸ τὴν σκέψη δὲν γνωρίζουμε. Αὐτὴ δημιουργεῖ τὸν κόσμο.

Θρησκευτικὰ κι ἀκράδαντα δὲν πίστευε παρὰ σὲ μιὰ μονάχα ἀλήθεια· τὴν ὁμορφιά. Μιλόντας γιὰ ἓνα βιβλίο τοῦ Bourdeau σὲ κάποιον ἄρθρο του δὲ τὴν ἐπιγραφὴ· Τὰ λ α θ η τ ῆ ς Ἰ σ τ ο ρ ί α ς, ἔλεγε μὲ ὄρους ποὺ ἀφιναν τὸν ἤχο ἀγνοῦ χρυσοῦ ὅτι, ἂν εἶχε

νά διαλέξει μεταξύ ἀλήθειας κι' ὁμορφιάς, οὔτε στιγμή δὲν θὰ δίσταζε. Τὴν ὁμορφιά θὰ κρατοῦσε, βέβαιος πὼς αὐτὴ κλείνει μέσα τῆς μιᾶς ἀλήθειας ἀφιλότερη καὶ βαθύτερη κι' ἀπὸ αὐτὴν ἀκόμα τὴν ἀλήθεια.

Ἄλλην ἡθικὴ δὲν εἶχε ὁ Ἀνατόλ Φράνς ἀπὸ τὴν αἰσθητικὴ, τὴν ἡθικὴν αὐτὴ τοῦ μέλλοντος. Ὡς καὶ στὴν περιοχὴ τῆς δικαιοσύνης, πρὶν ἀπὸ ὅλα ἔβλεπε τὴν ὁμορφιά, ἐπειδὴ σοφὰ προαισθάνονταν ὅτι ἡ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων δὲν θάναί δίκαιη παρὰ ὅταν ὅλη βασισθεῖ στὴν ὁμορφιά. Κατὰ τὴν ἰδέα μου, ἀνέβαζε τόσο τὴν σκέψη, ἀκριβῶς γιατί τοῦ φαίνονταν σάν μιὰ ἀπὸ τίς τελειώτερες ἐνσαρκώσεις τῆς ὁμορφιάς τοῦ ἀνθρώπινου μυαλοῦ. Μὰ δὲν ἔδειξε ποτὲ πὼς ἦταν ὄργανο τῆς σκέψης, καὶ πὼς τῆς ὑπάκουε, μήτε πὼς γιὰ ξοάνό τῆς χρησίμευε ἢ γιὰ ἀφορμὴ εἰδώλου.

Γιὰ μένα ὁ Ἀνατόλ Φράνς ἦταν ἓνας κυρίαρχος τῆς σκέψης· τὴν ἐγέννησε, τῆς ἔδωσεν ἀνατροφή, κατάφερε νὰ τὴν στολίσει μὲ τὸν λόγο σὲ τρόπο χρήσιμο καὶ τὴν ἔφερε στὸν κόσμον χαριτωμένη καὶ κοψοντυμένη, ὅλη χαρά, ζωὴ καὶ μὲ τῆς εἰρωνίας τὸ χαμόγελο ἀλλὰ ὄχι μὲ τῆς κακίας. Αὐτὸς διεύθυνε τὰ καπριτσιόζικα παιχνίδια μὲ τὴν εὐχέρεια μεγάλου μουσικοῦ ποῦ ὁδηγεῖ μιὰν ὀρχήστρα ὅπου ὅλοι οἱ ἔχτελεστὲς νὰ θεωροῦνται ταλέντα πρῶτης γραμμῆς καὶ μέχρι ἀναρχίας ὑποκειμενικά.

Πολὺ συχνά, ἡ λογικὴ, ποῦ ὅπως τὸ κάθε τι σαυτὸ τὸν κόσμον τείνει στὴν ἀνάπαυση, βγάζει βιαστικά καὶ μὲ βεβαιότητα, δόγματα καὶ θεωρίες καὶ συστήματα, ἐμποδίζοντας μαυτὸ τὸν τρόπο τὴν σκέψη νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ ἐμβαθύνει καὶ νὰ πλαταίνει τίς ἀντιλήψεις μας.

Συχνά, θαρροῦσες πὼς ὁ Ἀνατόλ Φράνς ἔβλεπε τὴν λογικὴ ἐνσαρκωμένη φυσικά σὲ κάποιο πλᾶσμα μὲ ἀπαίσια μορφὴ : κεφάλι καὶ πρόσωπο κατσουφιασμένο πάνω σὲ κορμὶ φτερωτῆς ἀράχνης, ποῦ βιαστικά δοκιμάζει νὰ τυλίξει τὸν ἄνθρωπο μὲνα συρματόπλεγμα διαφόρων ἀληθειῶν καὶ μαυτὸ τὸν τρόπο νὰ δυσκολεῖ τὴν θέλησή του νὰ γνωρίσει τὸν κόσμον.

Χαμογελοῦσεν εἰρωνικά ὁ Ἀνατόλ Φράνς βλέποντας αὐτὴ τὴν τάση τοῦ μέρους νὰ ὑποδουλώσει τὸ πολὺπλοκον ὅλον.

Μποροῦμε νὰ ποῦμε τὸν Φράνς ρασιοναλιστὴ· ὅμως εἶτανε ἓνας ρασιοναλιστὴς ποῦ δαμάζει τὴν λογικὴ σάν κανένα λιοντάρι ἢ κανένα φίδι. Τοῦ ἄρεσε νὰ παίζει καὶ νὰ κουβεντιάζει μαζύ της, τὴν πείραζε καὶ τήνε θύμωνε. Μὲ μιὰν ἀπλότητα ποῦ μὲ τὴν

καρδιά μου θά χαρακτηρίζα έκλεπτισμένη, ἔδειχνε συχνά στήν λογική τὸ εὐκολόθραυστο τῶν ἀληθειῶν πού αὐτὴ βεβαίωνε. Ἡ λογική τοῦ Ἀνατόλ Φράνς καταφέρει χτυπήματα ἐξαιρετικά δυνατά στο χοντρὸ καὶ σκληρὸ πετοῖ τῶν «κοινῶν ἀληθειῶν».

Δὲν θυμᾶμαι μιά μονάχα φορὰ νὰ ἔτυχε πού νὰ μὴν τὴν ἄγγιξε ἡ πολὺ δίκαια ἱερωμένη εὐρωπεία τοῦ μεγάλου Γάλλου. Καὶ πάντα ἐκείνο γιὰ τὸ ὁποῖο συζητοῦσε ὁ ἄββᾶς Γκουανιάρ, ἐκείνο γιὰ τὸ ὁποῖο κουβέντιαζαν στῆς βασιλίσσας Πεντώκ καταντοῦσε σκόνη, ἔσκαπάζοντας τοὺς σάπιους καὶ, συχνὰ ἄσχημους σκελετοὺς τῶν ἀληθειῶν τῆς πεντάρας.

Μοῦ φαίνεται πὼς ἀκούω τὸν Φράνς νὰ λέει στο σύντροφο τοῦ παιχιδιοῦ του, στήν λογική, δίχως οὐδὲ στιγμήν νὰ παραστρατήσῃ, ἀπὸ τὸν σεβασμὸ τοῦ γι' αὐτήν, καὶ μῶλο κείνο τὸν πρόσχαρο τρόπο πού ξεχωρίζει τοὺς Γάλλους: «Ναῖσκε, Ἀρχοντά μου, εἶσαι τῶντις μεγάλος, δίχως, ἀντιλογία εἶσαι μεγαλειώδης, ἀλλὰ μῶλη τὴν σεβαστὴ σου ἡλικία ἀκόμα πολὺ νεαρὸς εἶσαι καὶ ἡ ἀπόλυτη τελειότητα εἶναι μακριὰ ἀπὸ σένα. Σηκώνεις κεφάλι, εἰν' ἀλήθεια, ἀλλὰ μοῦ φαίνεται ὅτι ἡ ἀνταρσία σου ἔρχεται ἀπὸ τὸν πόθο σου νὰ ξαποστάσεις στήν ἀναπαυτικὴ φολίτσα τῶν ἀληθειῶν καὶ ὅμως γενικὰ θὰ εἶσαι ἀνίκανη νὰ βρεῖς τὴν ἡσυχία κι ἂς πᾶς νὰ τὴνε γυρεύεις. Πολλὰ πράματα ἀρχινᾷς, μὰ πρέπει ἀκόμα περισσότερο νὰ δουλέψεις καὶ ἀκόμα πιὸ τολμηρᾷ, προτιμώντας ἀπὸ τὴν χοντροκομμένη προσαρμογὴ τῶν πραγμάτων τὴν δημιουργία ὑποθέσεων».

Περὶτὸ νὰ πῶς στήν κορώνα τῆς δόξας τῆς Γαλλίας — χώρα πού δύσκολο εἶναι νὰ ξαφνιστεῖ ἀπὸ τὸ ταλέντο — τῶνομα τοῦ Ἀνατόλ Φράνς θὰ λάμπει γιὰ αἰῶνες. Αὐτοὶ πού ἀποφάσισαν νὰ μὴ χαράξουν στο μέρος ὅπου ἀναπαύεται ὁ σοφὸς αὐτὸς ἄνθρωπος ἄλλο ἀπὸ τοῦτα τὰ λόγια:

ΑΝΑΤΟΛ ΦΡΑΝΣ

σοφὰ ἀποφάσισαν. Τὰ λόγια αὐτὰ ἐκφράζουν ὁλοκληρωτικὰ τὴν σημασία τοῦ ἀνθρώπου πού, ἀφοῦ πλούτισε τὸν κόσμον μὲ τὸν θησαυρὸ τοῦ ταλέντου του, μίσησεν ἀπὸ κοντά μας, γιὰ νὰ μπορέσουμε πιὸ εὐκόλα καὶ πιὸ τέλεια νὰ καταλάβουμε καὶ νὰ ἐχτιμήσουμε τὸ ἔργο του καὶ τὴν μαγευτικὴ του μορφή.